

Dilafro'z XALILOVA,
ToshDO'TAU tayanch doktoranti
E-mail: dxb981@gmail.com

Filologiya fanlari doktori, dotsent O.Norov taqrizi asosida

STOMATOLOGIYA SOHASIDA INGLIZ TILIDAGI ABBREVIATURALARNING ISHLATILISHI

Аннотация

Qisqartmalar so'z yoki so'z birikmasining qisqartmasi asosida hosil bo'ladigan leksik xususiyatlarga ega bo'lgan leksik birlik hisoblanadi. Abbreviaturalarni barcha sohalarida uchragani kabi tibbiyot sohasining stomatologiya sohasida ham uchratish mumkin. Shakllanish usuliga ko'ra stomatologiya abbreviaturalarning bir qancha turlari mavjudligini kuzatish mumkin.

Kalit so'zlar: abbreviatura, terminologiya, tibbiyot sohasi, stomatologiya sohasi, qisqartirish, birikma, tushuncha.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ АНГЛИЙСКИХ СОКРАЩЕНИЙ В ОБЛАСТИ СТОМАТОЛОГИИ

Аннотация

Аббревиатуры – это лексические последствия, лексические свойства, которые образованы на основе слов или словосочетания. Аббревиатуры можно встретить в стоматологической области, а также во всех других областях. По способу образования можно заметить, что существует несколько типов сокращений зубов.

Ключевые слова: аббревиатура, стоматология, терминология, английский язык, медицинская сфера.

USING ENGLISH ABBREVIATIONS IN DENTISTRY

Annotation

The article analyzes abbreviations in English used in today's rapidly developing field of dentistry. The density and the complexity of this process determine the urgency of the problem, creating the need to resort to a careful study of abbreviations. How important it is not to make mistakes in the spelling of abbreviations, otherwise it can lead to misunderstandings in determining the meaning of the word.

Key words: abbreviation, dentistry, terminology, English language, dental field, medical field.

Kirish. Abbreviatura – "qisqartma" yoki "qisqartirilgan so'z" tushunchasi leksik deb tushuniladigan so'z yoki so'z birikmasining qisqartmasi bilan hosil bo'lgan, lug'at tarkibining elementi sifatida alohida leksik xususiyatlarga ega bo'lgan ot turkumiga oid so'z [10]. Abbreviatura yangi so'zlarni shakllantirish usuli sifatida terminologiyaga, xususan, normal so'zlarning terminologik tizimiga qat'iy kiritiladi. Yangi voqelik va tushunchalarning paydo bo'lishi sezilarli darajada noma'lumlarning paydo bo'lishiga olib keladi. Ushbu turdagi so'zlarning me'yoriy va grammatik xususiyatlari, ularni yaratish jarayonida uyg'un leksik birliklar hosil qilish tendensiyasi paydo bo'lishiga olib keladi. Qisqartma so'zi rus tiliga italyan tilidan "abbreviatura" (abbreviatura, lotincha brevis "qisqa") deb tarjima qilingan bo'lib, XVIII asrdan XX asr boshlarigacha bu so'z o'zining asl, etimologik ma'nosida ishlatilgan.

Qisqartma ya'ni abbreviaturalar XX asrda Yevropa tillarida vujudga kelgan bo'lib, ko'plab tillarda ularning yasaliish andozalari yuzaga kelgan. Rus tilida birinchi qo'shma so'zlar XXI asrning 90-yillar oxirida paydo bo'lgan. Ayniqsa, so'nggi o'n yillirda abbreviaturalar soni va zamonaviy yevropa tillarida ularidan foydalanish chastotasi nihoyatda oshgan, abbreviaturalar so'z shakllanishining yetakchi usullaridan biriga aylanmoqda. Zichlik va bu jarayonning murakkabligi muammoning dolzarbligini belgilaydi, qisqartmalarni sinchkovlik bilan o'rganishga murojaat qilish zaruratini yuzaga keltiradi. O.G.Kosareva: "Qisqartma kommunikativ birliklarning moddiy qobig'ini kamaytiradi va shu bilan birga axborot oqimi tezligini oshiradi" deb ta'kidlaydi. Abbreviatura - qisqartirish - ikki yoki undan ortiq so'zning qo'shilishi va qisqarishidir.

Tilshunoslikning bir qismi hisoblanmish qisqartma so'zlar, abbreviatura yillar davomida qator olimlar tomonidan o'rganilib, ko'plab ilmiy manbaalarda yoritilgan. Ushbu tushunchalarni o'rganishda O.Yespersion, G.Kannon, L.Blumfeld, N.N.Alekseyeva, V.P.Korovushkin, L.B.Tkacheva V.V.Borisov, I.V.Arnol'd, M.T.Irisqulov, A.Hojiev kabi olimlar o'z hissarlarini qo'shganlar. Tilshunoslikda qisqartma so'zlar hamda abbreviatura tushunchalari keng qo'llanib kelinmoqda. Bu atamalar o'rtasida deyarli katta farq bo'lmas-da, ularning har ikkalasi alohida atama sifatida o'rganilgan.

Abbreviaturalar tarjima qilish qiyin. Chunki bu holatda tarjimon yordamchi adabiyot yoki lug'atlardan foydalanish imkoniyatiga ega emas. Ko'pincha, bu holda, tarjimon o'zining professional tajribasiga tayanishi kerak va agar u qisqartmani bilmasa, suhbatning umumiy ma'nosiga amal qilishi kerak. Tarjima inson faoliyatining murakkab va ko'p qirrali turidir. Abbreviaturalar bir

qator grammatik xususiyatlarni ochib beradi. Ilmiy va texnik adabiyotlarda ma'lum bir tilda so'zlashuvchilarga emas, balki ma'lum bir ekstralingvistik bilimga ega bo'lgan ma'lum bir professional guruh vakillariga qaratilgan matnlar alohida o'rin tutadi.

Zamonaviy tilshunoslikda lingvistik hodisa sifatida qisqartiriladigan leksik birlik muammolari ko'plab tadqiqotchilarning e'tiborini tortib keladi. Ushbu muammolar xorijiy mualliflarning ko'plab maqola va asarlarida ko'rib chiqiladi. Abbreviaturalar xorijiy maxsus matnlarni tushunish va tarjima qilish uchun eng qiyin elementlaridan biri hisoblanadi. Qisqartirilgan leksik birliklarni to'liq tushunish uchun ma'lum bir matnni mukammal bilish, shuningdek, o'quvchi matnda ishlatiladigan qisqartmalarning ma'nosini oldindan bilgan tushunchalarni anglab yetadi.

Abbreviaturalar adresat uchun tushunarsiz, faqatgina asiyat uchungina xos bo'lmagan holda, ya'ni qisqartmalar bilan birgalikda ularning to'liq shakli ham berilishi lozim.

Tahlil. Abbreviaturalar tibbiyotdan dingacha hayotning barcha sohalarida mavjud [1]. Abbreviaturalar barcha sohalarida uchragani kabi tibbiyot sohasining stomatologiya sohasida ham uchratish mumkin.

ALARA: as low as reasonably achievable - erishish mumkin bo'lgan o'rtacha darajadan past daraja

ANUG: acute necrotic ulcerative gingivitis- o'tkir nekrotik yarali gingivit

CDA: Certified Dental Assistant- sertifikatga ega stomatolog yordamchisi

CCD: charge coupled device – zaryadlangan qurilma

CAT: computer assisted tomography – kompyuter tomografiyasi

CEREC: ceramic reconstruction – keramik rekonstruksiya

DDS/DMD: Doctor of Dental Surgery or Doctor of Dental Medicine – tish jarrohligi yoki stomatologiya fanlari doktori

HIPAA: Health Insurance Portability and Accountability Act – sog'liqni saqlash sug'urtasi portativligi va javobgarligi to'g'risidagi qonun

MPD: maximum permissible dose – ruxsat etilgan maksimal doza

PDR: Physician's Desk Reference – shifokor stoli ma'lumotnomasi

PPE: personal protection equipment – shaxsiy himoya vositalari

RDH: Registered Dental Hygienist – ro'yxatdan o'tkazilgan tish gigiyenasi

Har qanday tilda abbreviatura - qisqartmalar tizimi uning umumiy leksik-semantik tizimining ajralmas qismidir va shuning

uchun turli tillardagi qisqartmalar tizimi o'xshash emas[10]. Ba'zan ma'lum bir tilda ishlatilgan abbreviatura boshqa tilga kirib borganda abbreviaturalik xususiyatiga mos kelmay qolishi yoki yangi abbreviaturaning hosil bo'lishiga olib kelishi mumkin.

Shakllanish usuliga ko'ra abbreviaturalarning quyidagi turlarga bo'linadi.

Shakllanish usuli	Ingliz tili	To'liq shakli
Bir so'zning bosh harflaridan hosil bo'lgan	ADA CDPMA DDS	American Dental Association Certified Dental Practice Management Assistant Doctor of Dental Surgery
Bosh bo'laklar birikishidan hosil bo'lgan	Medicaid Medicare	
Aralash, so'zlarning bosh qismlari va bosh harflaridan iborat	X-bite, x-rays, t-test, p-value	
Bosh qismining butun so'z birikishidan iborat	bis-GMA	bisphenol Adiglycidylether methacrylate

Medicaid[4]: low-income and qualified persons receive medical treatment or care, with prior authorization, except in emergencies, in which case treatment is provided without waiting for approval; state-administered program, and each state sets its own guidelines.

Tarjimasi: kam daromadli shaxslar ustivor vakolat bilan tibbiy muhofaza va tibbiy muolaja va favqulotda vaziyatlarda muolaja tasdig'ini kutmasdan amalga oshiriladi, bu davlat tomonidan nazorat qilinadigan dastur bo'lib har bir davlat o'z ko'rsatmalarini belgilaydi.

Medicare [4]: health care for patients over age 65 who have registered for care.

Tarjimasi: ro'yxatdan o'tgan oltmish besh yoshdan oshgan bemorlarga tibbiy yordam ko'rsatish.

X-bite [6]- The action of bringing the mandibular and maxillary teeth into contact. A scissors bite (X-bite) occurs if one or more teeth in the upper buccal segment is positioned so that its palatal cusp occludes buccal to the buccal cusp of a lower tooth: it can involve a single tooth or a complete quadrant, and can involve one side (unilateral) or both sides (bilateral) of the arch and be either anterior or posterior.

Tarjimasi: X-bite – pastki va yuqori jag' tishlarining aloqa qilish harakati.

Agar yuqori yonoq (lot.t. Buccal-yonoq) qismida bir yoki undan ko'p tishlar joylashgan bo'lsa, yuqori tanglay tishlari pastki jag' yonoq tishlarini to'sib qo'ysa qaychisimon tishlash sodir bo'ladi, u bitta tishni yoki to'liq tishning chorak qismini o'z ichiga olishi, shuningdek arkning bir tomonini yoki ikkala tomonini ham o'z ichiga olishi va u yana old yoki orqa tomonda bo'lishi mumkin.

X-raysx [6] - High-energy electromagnetic radiation of shorter wavelength than ultraviolet radiation which passes through matter in varying degrees depending on its density.

Tarjimasi: ultrabinafsha nurlaridan ko'ra qisqaroq to'lqin uzunligidagi yuqori energiyali elektromagnit radiyatsiya zichligiga bog'liq moddadan turli darajada kesib o'tadi.

P-value [6] - The chances of obtaining a certain pattern of results if there really is no relationship between the variables and the result could therefore have been caused by chance.

Tarjimasi: o'zgaruvchanlik va natija o'rtasida hech qanday bog'liqlik bo'lmasa ma'lum bir natijalarning shaklini olish imkoniyati tasodifan sodir bo'lishi mumkin.

Bisphenol Adiglycidylether methacrylate (bis-GMA) [6] - A large molecule methacrylate monomer used in resin composite material.

Tarjimasi: katta molekula metakrilat monomeri rezina(yelim)dan tashkil topgan materialda ishlatiladi.

Leksikografik manbalarda qisqartmalarining amaliy ahamiyatini quyidagicha xulosalashimiz mumkin:

qisqartmalar matn bilan ishlashda takrorning oldini oladi; vaqt, joy, makon tejamliligiga xizmat qiladi; harbiy sohalar uchun tuzilgan lug'atla maxfiylikni ta'minlashga xizmat qiladi;

bir tildan ikkinchi tilga tarjima lug'atlarda shartli qisqartmalar ko'plab uchraydi;

qisqartmalar bosh harflardan, bosh harflar va so'zlar aralashmasidan yoki boshqa tilda so'zlarni ifodalovchi so'zlardan yoki harflardan iborat bo'lishi mumkin.

Xulosa va takliflar. Keltirilgan tahlillardan ko'rish mumkinki, qisqartmalarni to'liq tushunish uchun soha matnini mukammal bilish, shuningdek, o'quvchi yoki tarjimon matnda keltirilgan qisqartmalar ma'nosini matn mazmunidan kelib chiqib anglab yetadi. Bugun kunda yangi texnika-texnologiyalar, terminlar, abbreviaturalar paydo bo'layotganligi aynan abbreviaturalar yo'nalishining hali ochilmagan qirralari, o'rganilmagan jihatlarini ko'pligidan dalolat beradi. Jamiyat nutqida tez-tez qo'llaniladigan va chet tillaridan o'zlashtiriladigan qisqartmalarni doimiy tarzda o'rganib, ilmiy tadqiqotlar olib borish tilshunoslik sohasi taraqqiyoti uchun juda muhim hisoblanadi.

ADABIYOTLAR

- Burmeister Jan, (2008). "Acronyms and other forms of abbreviation"
- Варфоломеева, И.В., Аббревиатуры современного английского языка: когнитивно-дискурсивный аспект: автореф. дис. ... канд. филол. наук / И. В. Варфоломеева. - Москва, 2007. - 28 с.
- Dental Abbreviations, Symbols and Acronyms [Electronic resource]. - 2008. - Mode of access :https://www.adldata.org/wp-content/uploads/2015/06/dentalpractice_abbreviations.pdf
- Dental Terminology, Third Edition Charline M. Dofka.
- Плоцкая Ю.В., Структурно-семантические особенности немецкой стоматологической терминологии. Дисс. ... канд. филол. наук. – Мытши. 2020. - 173 с.
- Robert Ireland. A Dictionary of Dentistry.
- Русакова М.М. Лексико-семантические поля терминосистемы "стоматология / dentistry" в сравнительно-сопоставительном аспекте (на материале профессиональных медицинских дискурсов русского и английского языков). Дисс. ... канд. филол. наук. Челябинск. 2017. 200 с.
- Webster's new world dictionary of the American language, second edition, David B.Guralnik.
- www.academia.edu
- Хожиев А. Лингвистик терминларнинг изоҳли лугати. Тошкент, 1985. – 166 б.
- Энциклопедический словарь медицинских терминов, главный редактор академик Б.В.Петровский, том 3ех, 1982.